

ANTONIE DOLEŽALOVÁ

Mikuláš Teich:

Moje století

(1918–2018)

24. 7. 1918
Mikuláš Teich se
narodil v Košicích,
Horní Uhry,
Rakousko-Uherská
monarchie

19. 9. 1920
ve Vídni se narodila
Alice Schwarzová

1924
rodina Teichových
se stěhuje z Trenčanské
Teplé do Ružomberka
•
začíná navštěvovat
elementární školu

1928
nastupuje na
gymnázium
v Ružomberku

1936
odchází do Prahy
studovat medicínu
na Karlově
univerzitě

4. 4. 1939
přijíždí
do Velké Británie
•
1. 9. 1939
nastupuje
ke studiu chemie
na University
College of South
West v Exeteru

1942
pokračuje ve studiích
na University
of Leeds

7. 1. 1944
získává titul Master
•
29. 1. 1944
žení se s Alicí Schwarzovou
•
zahajuje doktorské studium
na University of Leeds
•
vstupuje do exilové
Komunistické strany
Čekoslovenska
•

rodiče umírají
v koncentračních táborech

1945
narození syna

1946
návrat
do Československa

1944
Influence of
Newton's Work on
Scientific Thought,
Nature 153, 42–45

1952

vyloučen z KSČ

•

propuštěn z lékařské
fakulty

•

nastupuje na Ústav dějin
věd Přírodovědecké
fakulty UK

1947

stává se úřadujícím
tajemníkem Socialistické
Akademie

•

únor–říjen odborný
asistent na Ústavu
lékařské biologie UK
v Hradci Králové

•

přestupuje na Ústav
lékařské chemie na UK
v Praze

1969

nastupuje
na pozici
hostujícího
výzkumníka na
King's College,
Cambridge,
Velká Británie

1970

se ženou Alicí
se rozhodnou
nevrátit se zpět do
Československa

1948

narození dcery

1954

nastupuje na
pozici asistenta
v Historickém
ústavu
Československé
akademie věd

24. 8. 1968

odjíždí na roční
pracovní stáž
do USA

1950

Jan
Evangelista
Purkyně
(Brno)

1961

*Dějiny exaktních
věd v českých
zemích do konce
19. století*
(spoluautor, Praha:
ČSAV)

1964

*Dějiny výroby,
přírodních věd
a techniky*
(Praha: UK)

1959

*Královská česká společnost
nauk a počátky vědeckého
průzkumu přírody v Čechách*
(Praha: ČSAV)

INTELEKTUÁLNÍ BIOGRAFIE V DIALOGU

ANTONIE DOLEŽALOVÁ
Mikuláš Teich: Moje století (1918–2018)

ANTONIE DOLEŽALOVÁ

**Mikuláš Teich:
Moje století
(1918–2018)**

GALÉN

ROMANU HOLECOVI

Všechna práva vyhrazena.

Tato publikace ani žádná její část nesmí být reprodukovány,
uchovávány v rešeršním systému nebo přenášeny jakýmkoli způsobem
(včetně mechanického, elektronického, fotografického či jiného záznamu)
bez předchozího souhlasu nakladatelství.

© Antonie Doležalová, 2021

Photos © ČTK, Alexandr Janovský/ČTK, Thao Nguyen Phuong,
archiv Antonie Doležalové, 2021

© Galén, 2021

ISBN 978-80-7492-546-7 (PDF)

ISBN 978-80-7492-547-4 (PDF pro čtečky)

Prolog

Sedí v hlubokém křesle, ušáku, obklopen knihami a přemýšlí. Živé, jasně modré oči. Občas si rukou ledabyly prohrábne husté stříbrné vlasy a hluboce polkne. Každou větu, kterou řekne, dlouho převahuje na jazyku, aby potom mířila do černého. Někdy mám pocit, že promýšlí několik kroků dopředu, co bude moje námitka a jak na ni bude reagovat. V řeči přechází z češtiny do slovenštiny, z angličtiny do němčiny. To podle toho, co lépe odpovídá záměru, který sleduje. Sem tam zaznějí i latinské věty, které si pamatuje ještě z dob svých gymnaziálních studií. Sem tam zazní úžasný neexistující český výraz, taková jeho vlastní anglická čeština. Většinou ale používá krásné prvorepublikové věty, které by v dnešním českém veřejném prostoru zněly málem archaicky. Jenom vídeňský přízvuk, který vždy tak obdivoval u své ženy, se mu nedaří napodobit.

První věta, když za ním přicházím na návštěvu, je obvykle Co budeme pít? a už vytahuje lahvinku svého nejoblíbenějšího červeného vína z kraje Beaujolais a na misku sype pringles nebo kešu oříšky. Nemusíš to jíst, říká mi, když se po česku bráním, ať si se mnou nedělá starosti, a dodává, jsme ve svobodné zemi a ty jsi svobodný člověk. Na zdvořilou otázku, jak se mu daří, odpovídá: To víš, mám se.

Někdy je těžké hned pochopit, proč vede řeč tím nebo oním směrem a připomíná tu nebo onu událost ze svého života nebo z historie. Částečně proto, že to, co říká, je výsledkem dlouhého zvažování, a částečně proto, že je mu sto let. Velmi často má příběh, který vypráví a který je zdánlivě triviální, pomoci pochopit něco hlubšího, o čem se mu těžko mluví přímo, ale o čem stále přemýšlí. Má dar paměti a pamatuje si téměř celé 20. století i události, které se v jeho průběhu odehrály. A má plnou hlavu vzpomínek

na lidi, které během svého života potkal. Některé jeho vzpomínky jsou veselé, některé plné lásky, jiné plné hořkosti a o některých zážitcích mluví jen nerad a nejraději by je ze své paměti vymazal. Jako každý z nás.

Vždycky je otevřený mým otázkám. Každé odpoledne, které spolu strávíme, je pro mě intelektuálním zážitkem. Vím, že mě ovlivní do celé mé další akademické kariéry. Vědec nemůže myslet a tvořit bez kontextu. Někdy se směju, že ze mě udělá marxistku. Moje pokusy vzít ho do koleje na večerní modlitbu, evening song, odbývá se smíchem: Ne tak rychle! V diskusi je to něco jiného. Přijímá moje argumenty, diskutuje a umí připustit, že se mýlí. To víš, kritika a sebekritika. Nebo: Jak říkal soudruh Lenin, učit se, učit se, učit se, uzavírá obvykle. Někdy si však ve společnosti povzdechne, že podrývám jeho nekritickou lásku k první republice a všemu československému, hlavně k Masarykovi. A to že si nemyslel, že se s něčím takovým bude muset ještě vypořádávat.

Strávila jsem s Mikulášem Teichem v jeho domě v Cambridge, v pokoji s výhledem francouzskými okny do zahrady, více než rok povídáním, vzpomínáním na milé lidi, které v životě potkal, i odkrýváním událostí, na něž vzpomíná jen nerad nebo na které není pyšný. Často opakoval, že lidé se mají učit z historie. A že kdyby to dělali, vypadal by svět dnes jinak. Ale otázka je jak, dodával obvykle se smíchem. A také říkal, že historie je nejohroženější ze všech bohyň. Z aktivních aktérů dělá objekty a jen výjimečně umí být objektivní. Protože ten, kdo ji vypráví, je zároveň jejím subjektem.

Následující stránky jsou velmi subjektivní verzí příběhu jednoho lidského života plného osudových zvratů a existenciálních voleb. Života intelektuála židovského původu, marxistického přesvědčení a neutuchajícího vědeckého odhodlání hledat a sdělovat pravdu, který se narodil ve střední Evropě necelé tři měsíce před rozpadem rakousko-uherské monarchie.

1

O vzpomínání a zapomínání

Rodný dům Mikuláše Teicha v Liptovské Teplé
Ružomberok s kostelom sv. Ondreja

Mikulášův bratr
Pavel

Mikulášova promoce, Leeds, 1944

Hotel Paříž
v Praze

Katedrála v Exeteru

Univerzita v Nottinghamu
Univerzita v Leedsu

Moje maminka mi dala život dvakrát.

Já jsem se dnes ráno vyděsil! Nemohl jsem si vzpomenout na jména. Hned jsem prošel celý náš telefonní seznam, co Alice vedla a doplňovala po celý život, a snažil jsem se vybavit si tváře. Teď už je to lepší. Ale vyděsil jsem se. To se mi nikdy dříve nestalo!

V tvých vzpomínkách jsou pořád tváře i jména lidí. Na co a na koho ale nevzpomínáš rád a co by sis raději nepamatoval, zavřel do nějaké přihrádky a už se k tomu nevracel?

Já se velmi často vracím ke svému dětství. Velmi často. Nejraději vzpomínám na svá gymnaziální léta v Ružomberku. Jako v té písni. Nikdy se nevrátí pohádka mládí. Takto je to asi. Prostě rád vzpomínám na své dětství. A také rád vzpomínám na tu dobu, kdy jsem studoval na ružomerském gymnáziu, a na všechny ty české profesory, kteří tam přišli. Ale nejčastěji vzpomínám na maminku. Na to, jakou měla intuici.

Jaká byla tvoje maminka?

Moje matka byla... dáma. Dáma. Na něco jsem si teď vzpomněl, když o tom mluvíme. Jak to je v těch malých městech, v zimním období byly bály. A tak v Ružomberku také, a každá ta organizace, co tam byly, měla svůj bál. Pamatuji si, že na jednom bále Makabi, to byla židovská tělovýchovná organizace, jsem byl v nějakém okamžiku svědkem, když si dvě paní povídaly, ony nevěděly, že je slyším, a říkaly: Nejhezčí žena tady je Margit Teichová. To mě tak šíleně potěšilo! To jí bylo k padesátce. Ona byla dáma. O tom nejde říct víc.

Jak ti maminka říkala?

Muťo. A tak mi říkali i mimo dům. V gymnáziích to bylo tak, že část profesorů vykala a používala příjmení, ale někteří byli neformálnější a ti mi taky říkali Muťo. Čeští profesori Míto.

A Alice to vyslovovala dobře?

No ovšem.

A v koleji?

Nééé, v koleji ne. Tam jsem Dr. Teich, i když pro většinu lidí asi Nikolas.

Hodně lidí, které v koleji slyším o tobě mluvit, se snaží říkat Mikuláš. Ale obvykle z toho vyjde takový Miklas. V čem tě tvoje maminka ovlivnila?

Ovlivnil mě otec mé matky. Bernard Rosenfeld. On byl hlavním lékařem v Mukačevě. Nejvíc jsem na něm obdivoval jeho suchý humor. Nějak byl pro mě autoritou. Mluvil velmi málo, ale co řekl, to sedělo. Aspoň podle mě. Já jsem tam jezdil na prázdniny. I oni nás navštěvovali v Ružomberku. Dědeček pocházel ze středního Slovenska a vystudoval medicínu ve Vídni. Měl dobrou hlavu, tak uvažoval o akademické kariéře. Ale v tom období, abys jako Žid udělal kariéru, tak jsi musel být Einstein. Takže se rozhodl oženit s hezkou ženou. Odtud moje matka a její sestra byly také velmi hezké. Potom z důvodů, které mi nejsou úplně jasné, začal kariéru jako lékař v zapadákově, v karpatoruském Volovci. A odtud přešel do Mukačeva. Zda to je pravda, nevím, ale vyprávěl mi, že viděl všechny nemocné tuberkulózou v té oblasti. Tehdy se o tuberkulóze ještě málo vědělo, v těch zaostalých poměrech byla rozšířená a lékařů nebylo moc. A tak jezdil v kočáře od vesnice k vesnici a navštěvoval pacienty. Tento dědeček také financoval můj první rok studia v Praze. Dědeček prostě řekl, že bude to moje studium financovat. Ale jenom první rok, v roce 1936 zemřel. Další roky platil otec nebo babička. Dědeček na to odkázal nějaké peníze. To nebylo jenom školné, to se ani neplatilo, když jsi měla dobrý prospěch,

ale bydlení a to všechno... Protože já jsem nebydlel na koleji, chtěl jsem bydlet sám. Bydlel jsem s kamarádem na Žižkově.

Rozumíš, u nás se vůbec nediskutovalo o tom, že já a můj bratr budeme studovat na univerzitě. Otec říkal, můžete studovat cokoliv, ale pro mě je jen právo a medicína! (*Smích*) Já jsem neměl žádné pochybnosti, vždycky jsem chtěl být lékařem a v určitém smyslu dodnes lituji, že jsem se jím nestal. Můj bratr šel také na lékařskou fakultu. U první pitvy ale zkolaboval, tak musel na to právo. Ale nechtěl být právníkem. On byl totiž výborný v matematice a chtěl být elektroinženýrem. Ale to bylo podle mého otce to poslední, co by se mělo dělat během krize. (*Smích*) Bratr se tím elektroinženýrem potom skutečně stal. V Austrálii. Nevím proč, ale on vždy, už když mu bylo šestnáct sedmnáct, toužil vystěhovat se do Austrálie.

Ale pokud vím, tak v době druhé světové války byl tak jako ty v Anglii a spolupracoval s londýnskou vládou na repatriaci českých občanů.

Ano, do Austrálie emigroval až po válce. Ještě na lodi se seznámil se svou druhou ženou. Byla to Angličanka, jmenovala Maureen, matka Andrewa a Sary. Ona měla vždy zájem o politiku a můj bratr rád režíroval lidi. Režíroval i její kandidaturu za labouristy do australského parlamentu. Maureen byla první ženou, která se tam ucházela o křeslo. Pak si myslela, že udělá kariéru ve zdejší labouristické straně, a tak někdy na konci šedesátých nebo začátkem sedmdesátých let přiměla bratra, aby se přestěhovali do Anglie. Akorát si neuvědomila, že tady mají ženy v labouristické straně nějakou historii, které ona nemohla konkurovat, a tak ke kariéře nedošlo. Ale uspěla v tom, že se rozvedla s mým bratrem a vzala si Lorda Ponsombyho.

Čtu na Googlu, že Lord Ponsomby převzal titul po svém otci. Jednu dobu byl dokonce starostou Londýna a také šéfem labouristů v Horní komoře. A také nejvyšším představitelem London School of Economics a aktivním členem Fabiánské společnosti.

Jo, tam se s Maureen seznámili. Ve Fabiánské společnosti. Můj synovec Andrew je neobyčejně bystrý. On je QC, Queen's Counsel, a tím se tady člověk nestane jen tak automaticky. To jsou ti nejlepší právníci. Právník tady může být solicitor, to je obyčejný právník, barrister je víc, ale aby byl u velkých kriminálních případů, musí být QC. Andrew má moc pěkný vztah s naší Evou, protože když byl malý, byli na návštěvě v Praze, Evě bylo nějakých šestnáct sedmnáct a starala se o něj. Oslovuje ji Dear cousin, Milá sestřenice, a mě oslovuje My dear only uncle, Můj drahý jediný strýčku. Říká, jak je těžké zpracovat, když člověk musí obhajovat i lidi, o kterých ví, že jsou kriminálníci, ale jeho úloha je mluvit v jejich prospěch. Je zvláštní, že můj bratr se stal nakonec právníkem, Maureen se stala právníčkou i Andrew je právník.

Tak došlo na tatínkovo přání.

(Smích) No jo. Můj bratr byl ženatý třikrát. Nevím, jestli bylo některé to manželství šťastné. Možná ani on nebyl šťastným člověkem. První žena byla míšenka, její matka byla Židovka a otec sudetský Němec. Ten otec se na ně vykašlal a matka s dcerou emigrovaly do Anglie a dcera chodila do československého gymnázia v Londýně. Ta holka byla moc hezká, mladá, a můj bratr měl oči pro hezké ženy. Když studovala na gymnáziu, můj bratr ji podporoval. Ale byli do ní zamilovaní dva spolužáci. Když to bratr zjistil, vzal ji pryč. To už byli myslím manželé. Jeden ten student byl syn nejvyššího československého důstojníka. Jméno toho druhého člověka si už nepamatuji. Asi že ho nechci znát. Po válce byl v Československém rozhlasu a po únoru přijel zpátky, pracoval v BBC a externě učil literaturu a jazyk v Cambridge. Když byla naše dcera přijata ke studiu na Cambridge, studovali tady češtinu asi tři čtyři lidé. Když tento lektor viděl jméno Teich, bylo to pro něj, jako když rozvineš červený šátek před býkem.

Bratrova druhá žena byla Maureen a s třetí ženou se seznámil v Paříži, ale byla to Londýňanka, výrazně mladší než on. Pořád si s ní posíláme pozdravy k Vánocům, zůstala ve Švýcarsku, v Ženevě. Můj bratr tam měl dlouhá léta obchodní zájmy.

Takže žil v Rakousku-Uhersku, Československu, Anglii, Austrálii a ve Švýcarsku.

Ano, tam i zemřel, je to asi deset roků. Byl ročník 1913, o pět let starší než já. Když žil ve Švýcarsku, navštěvovali jsme se jednou dvakrát ročně. Jezdil za námi a my s Alicí za ním.

A maminka měla sourozence?

Maminka měla sestru Emu a bratra. Teta Emy byla také moc hezká žena, ale když se na ně člověk díval, vůbec by nepoznal, že jsou to sestry. Aspoň tak já si to pamatuju. To jsem ti říkal, jak se teta Emy dostala ke svému manželovi? Po skončení první války, když vzniklo Československo a připadla mu Podkarpatská Rus a v Maďarsku vypukla revoluce, byli na Podkarpatskou Rus vysláni legionáři, aby tam nedošlo k infikování komunismem. Jedním z prvních zákroků legionářů bylo, že pozatýkali významné osobnosti ve všech městech, a tak zatkli i mého dědečka, protože byl tím hlavním lékařem v Mukačevě. Zatýkali je proto, aby nepodporovali nějaké protičeské a promaďarské nálady. Takže dědeček byl ve vězení, ale rodina mu tam mohla nosit jídlo.

A to dělala teta Emy. Ona byla nejen moc hezká, ale měla navíc i vyřídilku. Na rozdíl od mojí maminky. A jednoho krásného dne Emy přinesla jídlo a dostala se do sporu s jedním fešným legionářem, který tam ten den měl službu. Byl to český Žid, legionář z italské fronty a velký český patriot z Tábora. Jiří Podvinec se jmenoval. A zamiloval se do ní. Výsledek byl, že Emy se za něj provdala a odešla s ním potom do Tábora. Tak se z mé tety Emy Rosenfeld stala Emy Podvincová. A vzhledem k tomu, že byla jazykově velmi nadaná, tak se velmi brzy naučila česky a její čeština byla takovou pražskou epickou češtinou. Nevím, jak v Táboře, ale při návštěvách u nás v Ružomberku cestou do Mukačeva zpívala jak pražský pepík. Já ji pořád slyším, jak zpívala. To byla velká láska!

Ale když jsem se dostal v roce 1936 na univerzitu v Praze, už to mezi nimi moc neklapalo, a když jsem byl ve druhém ročníku, tak se Emy odstěhovala z Tábora i se svým malým synem do Prahy a žila tam určitě takové dva roky. Pak se vrátila do Tábora, ale už

nevím, jak se to přesně stalo. Jejich syn se jmenoval Péťa, a to jméno má proto náš syn.

(Dlouho mlčí a dívá se upřeně do jednoho místa.)

Jejich Péťa zemřel v koncentračním táboře. Všichni zahynuli v koncentračním táboře. Péťa, Jiří i Ema. Ale bratr Jiřího byl advokát v Praze, jeho advokátní kancelář byla v Lucerně, a s ním jsem byl v kontaktu i po válce. Podvincovi byli velcí Čechoslováci. Patrioti.

(Zase se na dlouho odmlčí.)

Teta Emy i moje maminka zahynuly v koncentračním táboře. Můžu ti ještě nalít víno?

Co je to za víno?

To je Beaujolais. Já jsem dospěl k závěru, že je to lahodné víno a budu ho pít. Byl jsem jednou v Paříži, nebyl jsem tam mockrát, ale jednou byla doba beaujolais a já jsem to tam zažil a od té doby to víno kupuju.

Za mého dětství se v židovských rodinách v podstatě nepilo. V Praze jako student jsem sice chodil s přáteli, ti hodně pili, hlavně pivo, ale já jsem pro to nebyl. Jednou jsme byli ještě v Praze s Alicí v restauraci a Alice říká, objednej víno. A já jsem objednal muškát, protože jsem vůbec nevěděl, co mám objednat. Ta se zhrozila. Do padesáti jsem nepil, až když jsem se dostal do Oxbridge,¹⁾ všechno jsem dohonal.

Ta kočka, co chodí po zahradě, je vaše?

Ta je od sousedů, měli dvě huňaté. Bohužel jedna je pryč. I moje teta Emy měla ráda kočky. A Alice vyrostla jako katzer mutter [kočičí máma]. Když jsme tady byli za války a studovali jsme v Leedsu, Alice hned adoptovala kočku. I v Praze jsme měli kočku. Vidiš támhle ten obrázek? Alice s kočkami. Ve Vídni měla kocoura Muckiho a také psa, který se jmenoval Leni von der Uckermark. To byl

1) Oxbridge je v Británii běžné označení pro univerzity v Oxfordu a Cambridge.

vlastně vodící pes pro slepce. Když museli opustit Vídeň, rozdala je po sousedství.

A co se stalo s bratrem tvojí maminky?

Bratr mojí matky vystudoval po první válce medicínu v Bratislavě, ale přestěhoval se do Maďarska a stal se pak profesorem pediatrie na univerzitě v Segedínu.

On to přežil.

Jednou nebo dvakrát jsme si psali, v padesátých letech, protože myslím, že objevil, že žiju. Posílal jsem mu potom nějaké léky do Maďarska. Pak jsme se ztratili. Nevím. Ale pamatuji si, že už jako student si zmaďarizoval jméno. Podle mého názoru velmi pitomě. Z Rosenfelda se stal Török. To je Turek. Prosím tě! Vždycky jsem si říkal, proboha, proč Turek? Vždyť Turci nemají v maďarské historii moc pozitivní roli. Až mnohem později jsem si uvědomil, že i v Čechách jsou Turkovi, i když na Slovensku myslím ne. A přemýšlel jsem, jak k tomu jménu přišel ten první Turek. (*Smích*)

Já když jsem uvažoval, že si poslovenštím jméno, tak jsem se chtěl jmenovat Teplanský. Částečně proto, že jsem žil prvních šest let svého života ve vesnici Liptovská Teplá, a částečně proto, že část rodiny ze strany mé matky, která žila v té Liptovské Teplé, se jmenovala Teplanská. Byli movití. Měli dům, kterému se v Teplé říkalo kaštieľ. Když jsem po válce z Anglie psal do *Rudého práva*, tak jsem to jméno používal. A v rodném anglickém listu našich dětí to Teplanský také je. Když se narodil náš syn, slyšeli jsme, že si lidé v Československu s židovsko-německými jmény ta jména mění. To byla taková vlna. Ludwig Freund ze sebe udělal Frejku a nebylo mu to nic platné. Udělal to asi na doporučení strany, a stejně ho popravili. A ze Slánského zase naopak udělali Salzmannu.

Tak já jsem si říkal, vzhledem k celé té historii, proč by měly naše děti trpět kvůli německému jménu. Teich, to není žádné extra židovské jméno. Aliciiny dvě učitelky ve Vídni, velmi křesťanské, byly Teich. Tak jsem to nechal zapsat do jejich rodného listu. Uvažoval jsem, že kdyby se chtěly nějak zříci toho jména, tak by to pro ně bylo jednoduché, když to mají v rodném listu.

Já jsem si nakonec jméno nezměnil díky Edovi Goldstückerovi. My jsme se znali, osobně, velmi dobře. On se také narodil na Slovensku a studoval na filozofické fakultě v Praze. Germanista. On byl za prvé za války s mým bratrem v diplomatické službě v Paříži, tam se poznali. A potom, ještě než jsem se vrátil do Československa, působil jsem jako kulturní tajemník Cultural Friendship League tady v Británii. V lednu nebo v únoru 1946 byla v Londýně konference, kde členem diplomatické delegace z Československa byl také Eda, a pozval mě na večeři. Tehdy si všichni v Čechách měnili německá jména. Tak jsem se ho zeptal, Edo, a kdy ty si změníš jméno? A on mi odpověděl, až si ho změní Gottwald. (*Smích*)

Když můj bratr dostal britské občanství, chtěl se anglicizovat, ale nechtěl ztratit jméno Teich. Tak z Teicha udělal tych a stal se z něj Cambletych.

To zní hezky skotsky.

Přitom můj otec pocházel ze středního Slovenska. (*Smích*)

Druhého dědečka, jeho otce, jsem ale neznal. Umřel hned v prvních dnech první světové války, když mu řekli, že jeho syn, můj otec, padl ve válce. Dostal infarkt a na místě umřel. Ale to nebyla pravda, jeho syn nepadl! Tatínek měl dvě sestry. Jedna se neprovdala. Dědeček ovdověl a znovu se oženil a tato neprovdaná sestra žila potom po smrti dědečka s tou macechou. Také zahynula v koncentračním táboře.

Není to jednoduché.

Ta druhá byla provdaná ve Velké Bytči, měli koželužskou fabriku. Dodávali kůži obuvnickým firmám. Pamatuji si, že moje teta měla takovou říkanku o konkurenci mezi Baťou a těmi ostatními. Baťa dostal po prdeli. Poper a Deli byly ty další firmy, nebo tak nějak to bylo.

Otec mého otce měl hospodářství a hospodu, krčmu v Liptovské Teplé, a to můj otec zdědil. O tomto dědečkovi mi lidé, kteří ho znali, říkali, že byl dvakrát chytřejší než můj otec. Taký můj otec měl hospodářství. Měl krávy a pole a také byl dodavatelem sena armádě. To byl jeho job, dodavatel armádě.

Za války?

Ne, po válce. Za první republiky. Dodával československé armádě.

Dotkla se ho nějak pozemková nebo měnová reforma?

Pozemková? O tom jsem neslyšel. To bysme museli mít přes 150 hektarů. A to jsme neměli. Můj otec byl jenom střední sedlák.

A měnová? Tam byla i dávka z majetku.

To nevím. To jsem byl malý. A nezajímalo mě to. Ale když o tom tak přemýšlím, můj otec vlastně nikdy nepočítal, že bych měl nějaké zájmy o tyto věci. Kdežto s mým bratrem počítal, od začátku. U mě to nebylo. Asi se počítalo... já nevím.

Jo, prosím tě, běž do mrazáku pro to víno, aby nám tam nezmrzlo. (*Smích*)

Běžím!

Takže ses narodil v Košicích a prvních šest let života strávil v Liptovské Teplé. Pak jste se odstěhovali do Ružomberka?

Když jsem šel do elementárky, otec koupil v Ružomberku od známých velký městský dům a přestěhovali jsme se tam. Měl přízemí a jedno poschodí. V tom přízemí bydleli naši příbuzní. Sestřenice mého otce, provdaná. Dvě dcery měli. Já jsem měl svůj pokoj.

V které části Ružomberka to bylo?

V dolním Ružomberku. Ružomberok měl dolní město a rynek s kostelem a městským domem. A tam bylo také gymnázium, kam jsem pak chodil. My jsme tomu říkali žltá búda, protože to bylo světle žlutě natřeno. To bylo původně církevní gymnázium. Za Maďarska bylo v rukou mnichů, i když tam samozřejmě byli profesori, kteří nebyli kněží. Ale určitě postupně se ten vliv církve zmenšoval a to gymnázium mělo za Maďarska dobrou reputaci. Všechna gymnázia na Slovensku měla za Maďarska dobrou reputaci. Maďarská administrativa se myslím v tomto směru nedá kritizovat. Zda ten režim, který ta gymnázia měla, by mi dnes konvenoval,

to pochybuji. Byla tam tvrdá disciplína, moc diskutovat se nesmělo. A samozřejmě v maďarštině. Jenom tři gymnázia za Uherska byla slovenská. To byla součást slovenského boje o vlastní kulturu a tak, a maďarské úřady nakonec povolily tři. Jedno bylo v Revúci. A nevím, kde ještě.

Vaše přestěhování do Ružomberka bylo součástí sociálního vzestupu, tatínkovy nové práce, nebo proč jste se stěhovali?

My jsme se stěhovali v roce 1924, když jsem šel do obecné školy. Můj bratr tu takzvanou obecnou školu neabsolvoval ve vesnici, rodiče mu platili soukromého učitele. A když začal chodit do gymnázia, tak jezdil každý den s vozkou do Ružomberka. Oběd tam měl u příbuzných a večer zase přijel domů. To je zajímavé, ta elementární škola byla původně čtyři roky. Teprve když jsem odešel do gymnázia, stala se z ní pětiletá.

A co dělal tatínek v Ružomberku?

To hospodářství v Teplé mu zůstalo. A k tomu se stal podnikatelem v silničním stavebnictví. Protože v prvním období první republiky se tomu věnovalo dost pozornosti. A tak on podnikal ve stavbě silnic. Zaměstnával cikány. To si dodnes pamatuji, jak byla moje matka nešťastná, když ta pracovní jednání probíhala v našem domě. To mojí matce nešlo pod nos. Za první republiky byla všeobecná averze k cikánům. Dovedu si představit, že to bylo už za Uherska, ale za první republiky se to nezměnilo. A moje matka to velmi nepříjemně dávala najevo. Ale otec s ní nesouhlasil. Pro něj to byla levná pracovní síla. To jsem si tehdy neuvědomoval, to jsem pochopil až později, že můj otec v podstatě ty lidi vykořisťoval. To jsem si musel později přiznat.

Mikuláši, ale pokud byla vůči cikánům averze, a byla mezi nimi velká nezaměstnanost, tak přece jim tvůj otec tím také dával práci a zároveň se dokázal přenést přes tyto rasistické předsudky. Nemůžeš přece říct, že byl vykořisťovatel, a nevidět druhou stranu věci.

A prosperovala tato jeho stavební firma?

Já jsem si tento jeho business uvědomil až někdy v prvním, možná třetím ročníku na gymnáziu, pak to skončilo. Z jakého důvodu, zda to nebylo ekonomicky výhodné, to ti nemůžu říct.

No, to vychází do období krize. Proto tě potom na studiích musel živit dědeček. Tvůj otec zřejmě zkrachoval. Umím si představit, že ho ve dvacátých letech živily státní zakázky, a ty se v době krize omezily.

Máš pravdu, v době krize otec zastavil dům bance, půjčil si od dvou sestřenic a tím zachránil své obchody.

Které?

Pokračoval v tom obchodování se senem pro armádu, obchodoval s dřívím a obilím, to dělal pořád, a nikdy také nepřestal obchodovat na burze. Uzavíral obchody. V čem to spočívalo, to nevím. Kupoval a prodával, tak jak se to na burze dělá. Prodává a kupuje. Každý týden jezdil do Bratislavy na plodinovou burzu. Vždycky v neděli v noci jel rychlíkem z Ružomberka do Bratislavy a v úterý se vracel domů.

Povídal si s tebou a bratrem o svých obchodech a podnikání?

S bratrem. Protože jednak bratr měl možná o to opravdu zájem a jednak on nějak počítal s tím, nebo chtěl počítat, že to bratr převezme po něm. Já jsem k tomu měl odpor. Já jsem považoval všechno to handlování za ponižující povolání.

Vaše rodina byla zřejmě měšťanská, středostavovská. Buržoazní! (Smích) Označil bys sociální prostředí, ve kterém jsi vyrůstal, jako buržoazní?

Tomu se říkalo bürgerlich. Takže asi střední třída. To bylo takové povědomí.

Pochopitelně moje matka by to nikdy nepřiznala, ale ona byla hrdá, že její otec byl doktor a její bratr byl doktor. Když jsme se přestěhovali do Ružomberka, stala se součástí ružomerských

společenských kruhů. Měla čtyři blízké přítelkyně a ty se vzájemně zvaly v neděli odpoledne na čaj. Takže když hostila ona, byla to pro ni otázka prestiže, aby bylo všechno perfektní. My děti ani otec jsme u toho naštěstí nemuseli být.

A co dělala maminka? Starala se o domácnost, vařila, nebo měla hospodyni?

Měli jsme hospodyni, ale maminka byla velmi aktivní a hodně jí na domácnosti záleželo. V tom ona cítila, že se profiluje. Ona byla nějak v té společnosti považována za dobrou hospodyni a kuchařku *par excellence*. Zda měla nějaké intelektuální ambice jako její sestra, to nevím, možná že měla. Její sestra určitě měla ambice. Teta Emily. Když nic jiného, tak se učila cizí jazyky.

Ale v Táboře byla potom žena v domácnosti, předpokládám.

To ano, byla, ale to nebylo její. Ona chtěla studovat. Ale tehdy jít na vysokou školu jako žena bylo těžké, i na gymnázium v Mukačevě chodila soukromě. Maminka nechodila na střední školu. Absolvovala jen židovskou elementárku.

Moje matka byla nesmírně ambiciózní, pokud šlo o nás děti, a u ní otázka nemít dobrý prospěch, vyznamenání, to se vůbec neakceptovalo. Prostě moje matka absolutně očekávala, že budeme mít vyznamenání. Se mnou problémy neměla, ale... s bratrem byly problémy. Do takové tercie mu to nějak nešlo. Prospěch ve škole pro ni byl *conditio sine qua non*.

A když bratr neprosplával, tak jak se učil? Měl někoho na doučování?

Ne, to musel sám.

A tatínek se o to nezajímal?

Můj otec byl daleko víc konciliantnější. Kdežto ona vyrostla v rodině hlavního lékaře, její bratr se stal profesorem dětské medicíny na univerzitě v Szegedu, tak předpokládám, že její otec měl ty samé požadavky. Ona v tom vyrostla.

Často myslím na svoji rodinu. A jsem své matce tak nesmírně zavázán. Že mi dala život dvakrát. Často na to myslím. No jo. Co se dá dělat.

Dvakrát? Jak to myslíš?

Kdyby jí nebylo, dnes bych tady nebyl. To je těžké vysvětlit.

Museli jste jako děti doma pomáhat?

Já jsem doprovázel svoji matku na trh, tak od sedmi osmi let. Vždycky odpoledne, protože dopoledne jsem byl ve škole. Pomáhal jsem nosit tašky. To bylo tak. Trh byl ve čtvrtek. A už ve středu odpoledne byly na rynku stoly. My jsme jim říkali bulhary. Ty byly se zeleninou. Zda byli ti prodejci skutečně z Bulharska, to ti nemůžu říct.

...takže Bulhaři, ne bulhary.

Jo, oni prodávali zeleninu. Prodávala se tam zelenina, máslo, vajíčka a takové věci.

Maso ne?

To nevím. To jsme nekupovali, protože my jsme měli prase, nějakou drůbež, dvě tři slepice a kuřata.

Židovská rodina a prase?

(Smích)

A co jsi měl nejraději k jídlu?

Všechno s mákem. Na Vánoce, to se myslím v Čechách nezná, jsme měli opekance.

Myslíš lokše?

Ne, to je těsto, které je jenom trochu opečené a po malých kouscích.

Tak je to keiserschmar.

Ne, opekance. Na Vánoce a na Nový rok, a vždycky s mákem. A u nás doma jsme v pátek jako dobří katolíci *(smích)* neměli maso,

ale vždycky něco sladkého, nějaké nudle. Nejraději jsem měl s mákem. Takové krátké. A taky šišky.

Na Moravě se tomu říkalo šlíšky. Z bramborového nebo normálního těsta?

Bramborového.

Tak to jsem taky v dětství milovala.

Zajímavé je, že můj bratr pro to neměl pochopení.

Ani moje sestra.

Kynuté knedlíky a to všechno, já nevím, jak to bylo ve slovenských domácnostech, ale u nás to nebylo.

Ani plněné ovocem?

To jo, ale těsto bylo takové tenké.

Odpalované.

Ano, s třešněmi v červnu a meruňkové začátkem července. A někdy taky s lekvárom, to bylo z tvarohového těsta.

Knedlíčkům plněným povidly se na Moravě říkalo pěry.

Odkud je to slovo? Zní to italsky nebo rusky? Od pirohů? My jsme ruské pirohy neznali.

A v neděli byla obvykle buď husa, nebo nějaké kuře.

To všechno vařila maminka?

Většinou, i když do poslední chvíle jsme měli kuchařku. A jednu dobu jsme měli kuchařku i posluhovačku, co uklízela pokoje. V roce 1936 jsme se přestěhovali jinam. A tam jsme zůstali, až do-
kud jsem neodjel a... odtud byli moji rodiče zavlečeni do koncent-
račního tábora.

Ale tys myslím chtěla mluvit o mých gymnaziálních letech. Pta-
la ses na to, že?

Mě ovlivnili čeští profesori, a já k nim mám pořád velmi pozitivní vztah. Protože když se dívám zpátky, tak myslím, že ten můj přesvědčivý souhlas s demokratismem, to je jejich zásluha. Spojuji si to s těmi českými profesory. Mluvili o Masarykovi a demokracii a já jsem tomu věřil. Masaryk byl někdo! Masaryk je pro mě od mého dospívání velká osobnost. A je to zásluha těch profesorů. To je věc, na kterou často myslím.

Takže ty bys odsouhlasil to, co se v Čechách často opakuje o zásluhách Čechů na Slovensku – jak tam čeští učitelé probouželi vzdělanost.

No jistě! Považuji přísun českých profesorů do slovenského prostředí za absolutně pozitivní moment. Hlavně kvůli tomu demokratismu, který ve slovenské společnosti v důsledku vlivu uherské aristokracie chyběl, a přišel od Čechů. Když jsem nastoupil do primy, bylo mezi dvanácti profesory deset Čechů. Kromě jednoho kněze, který se jmenoval Tilka a suploval někdy latinu, a jednoho fyzika byli všichni Češi. Na tohoto profesora fyziky, Janko Potocký se jmenoval, si pamatuji. Pamatuji si, že jsme se potkali ve vlaku, když jsme jeli s rodiči na Vánoce 1935 do Mukačeva. Patřil k ružomberské katolické elitě. To znamenalo v šest hodin na korzo a až do sedmi tam chodit. Poměr učitelů se v období do oktávy změnil, ale já se pořád domnívám, že příchod Čechů na Slovensko, cokoliv říkali hlinkovci, byl velmi pozitivní. Jednak že mohla fungovat ta gymnázia a jednak, že přinesli to, čemu se říká pokrok.

Na druhé straně, na základě mé osobní zkušenosti musím přiznat, že mezi těmi českými profesory byli takoví, kteří to mysleli vážně, a pak tam byli i mrchy a bezcharakterní lidé. Jako všude. Jeden se jmenoval Erhard, německé jméno, ale byl to Čech, latinář. My jsme měli dva latináře, řečtinu jsme neměli. Ten druhý latinář se jmenoval Burian, ten měl i doktorát a byl na to velmi hrdý. Byl češtinář/latinář a byl velmi přísný. Ale ten Erhard byl charakterově vadný. Jednu dobu byl velký Čehůň. Ale pak, když začal stoupat

vliv Hlinky,²⁾ byl za své postoje kritizován. Dostalo se to i do novin, a tak obrátil. A udělal by všechno, aby se jim zavděčil. Velmi falešný člověk. Krysa. Protože byl ochoten i pronásledovat studenty. Mě ne, mě posílal pro buřta. To jsem ti nevyprávěl?

Byl jsem na latinu dobrý, tak jsem podle jeho úvahy asi mohl chybět. Dal mně korunu a poslal mě koupit buřt. Buřt stál 70 haléřů, chleb s hořčicí 20 haléřů a těch 10 haléřů jsem přinesl zpátky. On mi je vrátil jako diškréci, a já jsem je nepřijal. To byl hotový rituál. Někdy jsem byl prakticky celou hodinu pryč. Ale měl jsem známou z našeho domu, vlastně sestřenici. Ony byly dvě sestry. Jedna z nich se stala španělačkou a ta druhá se jmenovala Eva, naše Eva má po ní jméno, a ta byla výborná žákyně. Ale Erhard ji pronásledoval. Proč, to nevím, ale bylo to hrozné.

V té době byl jeden velmi známý román od pražského německého autora, ve kterém se právě pojednává případ pronásledování žáka učitelem na německém gymnáziu v Praze. Jmenoval se Schüller Gerberhard absolviert.

Mě na tom prvorepublikovém školství zarážejí dvě věci. Kde se najednou vzalo tolik českých učitelů a tolik učebnic? Byly to vlastně učebnice české, nebo československé?

To je dobrá otázka. Pamatuji si, že učebnici dějepisu pro osmé třídy napsal ten významný historik, na Karlově univerzitě působil... byl šéfredaktor *Československého časopisu historického*...

Josef Pekař.

Tak to bylo psané česky. Historie byla součástí vlastivědy, a to se učilo v sedmé a osmé třídě. No, a jak se zaplňovala místa slovenskými profesory, to byly někdy móresy! Zeměpis a dějepis učil Slovák, jmenoval se Kovalík. Ten byl tak líný! Jeho výuka byla

2) Andrej Hlinka (1864–1938), slovenský katolický politik, zakladatel slovenské lidové strany a vůdčí osobnost slovenského národního hnutí i v době první republiky. Žil a pracoval v Ružomberku.